Risale-i Nur Külliyatı'nda Edebî Şerhlere Dair Bir Giriş Denemesi

Zübeyir Kaplan

Giriş

Sözlüklerde *açma, yarma, açıklama, genişletme, izah etme* karşılıkları verilen şerh kelimesi terim olarak; "bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklamak ve yorumlamak; anlaşılması zor bir metni beyan, tefsir ve keşfetmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak; muhtelif ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser" gibi manalara gelmektedir.

Haşiye, hamiş, ta'lîk, telhis, tahlil, tefsir ve Tanzimat'tan sonra revaç bulan Fransızca *analyse* kelimeleri küçük nüanslarla birlikte çoğunlukla birbirlerinin müteradifleri olarak kullanılmaktadır. Aslında bütün bu isimlerle kastedilen *daha doğru anlama ve anlatma,* İslâm dünyasındaki diğer birçok ilim dalında olduğu gibi Kur'ân'ı hakkıyla anlama ve anlatmaya yönelik araştırmalardan kaynaklanmıştır. Kur'ân'ın meali üzerine yapılan araştırmalardan doğan Tefsir ilmi, bu nedenle şerhin menşei kabul edilmektedir.

Temel hadis ve fıkıh kitapları, esmâ-i hüsnâ ve dua mecmuaları, akaitle ilgili kitaplar, hilye-i nebiler, çeşitli tasavvufi manzumeler ve Mevlana'nın Mesnevi'si gibi vb. çok sayıda dinî-tasavvufî eserlerin yanı sıra dil, gramer ve astronomi sahalarında yazılmış eserlerin de şerh edildiği bilinmektedir.

Şerhlere eski eserlerimizde çokça görülen derkenar yani sayfa kenarlarına not düşme şeklinde rastlanabileceği gibi, bir başka eser arasında münasebeti düşmüşken mısra, beyit ya da cümlelerin şerh edilmesi biçiminde de karşılaşılmaktadır. Fakat ulaşılması ve tanınması daha kolay olması hasebiyle müstakil beyit, manzume ve hatta kitap şerhleri, şerh geleneğimizin asıl ağırlığını teşkil

Klasik metin şerhleri, esas itibariyle kelime açıklamasına dayanır; yani klasik metin şerhi daha çok kelime açıklaması şeklinde yapılagelmiştir.

etmektedir.

Bir eserin şerh edilme sebebi, farklı edebiyatlara ait eserleri kendi diline aktarma arzusu, anlaşılması güç metinler hakkında fikir beyan etme ve tasavvufun derin, mecazî anlatımlarla örtülü dünyasına bir kapı aralama isteği görülmektedir. Şerhte, şârihe göre okuyucunun anlamayacağı farz edilen yani anlaşılmasında güçlük görülen metnin ya da metne bağlı unsurların açıklanması esastır.

Klasik metin şerhleri, esas itibariyle kelime açıklamasına dayanır; yani klasik metin şerhi daha çok kelime açıklaması şeklinde yapılagelmiştir. Öncelikle metni oluşturan kelimeler, Arapça olsun Farsça olsun, anlam bakımından ele alınır. Özellikle; manzum metin şerhlerinde tek tek beyitlere bağlı kalınarak kelime, terkip ya da ibarelerin açıklanması yoluna gidilir. Arapça ve Farsça kelimeler sarf/gramer yönünden incelenir, Türkçe anlamları verilir. Metni oluşturan cümlelerdeki öğelerin uyumu, yerleri ve görevleri belirtilir. Bazen metindeki edebi sanatlara değinilir. Tanık beyitler gösterilir. Bu bir dizi işlemin sonuncu aşaması, metnin Osmanlı Türkçesine çevrilip şarih tarafından yorumlanmasıdır. Buna karşılık metnin bir bütün olarak ele alınıp genel plan, kompozisyon vb. yönlerden incelenmesi gelenekten değildir. (Giriş bölümünde yararlanılan ve şerhler hakkında genel bilgi veren eserler için kaynakçaya bakınız.)

Biz bu yazıda, Bediüzzaman Said Nursi'nin yazmış olduğu Risale-i Nur Külliyatı'ndaki, edebi değere haiz olan metinlerin şerhlerini tasnif ve değerlendirmeye gayret edeceğiz. Alanında ilk olma özelliği gösteren bu yazının, eleştiri ve geliştirilmeye açık olduğu aşikârdır.

1.Kelime Şerhi

İlk olarak, kelimelere yapılan şerhlerden söz etmek istiyoruz:

a. Özel İsim Şerhi

Farsça beyitlerin şerhi yapılırken, beyitlerde zikredilen iki tane özel isim hakkında daha ayrıntılı bilgi verme ve açıklama ihtiyacı duyulduğunu görmekteyiz. Bu kelimelerden ilki Şehbâz-ı Kalenderî, ikincisi ise Şehnaz-ı Çelkezî'dir. Beyitlerin şerhi hemen metnin altında ve şiirselliğin ön plana alındığı çıkarıldığı bir üslupla yapılırken, özel isimlerin şerhi ise, "haşiye" ifadesi ile belirtilerek dipnotta verilmiştir:

"Dirâz kerdeest desthârâ be-dergâh-ı İlâhî hemçü Şehbâzî"

Her birisi, yüzler ellerini, ***Şehbâz-ı Kalender*** *(Haşiye) gibi Dergâh-ı İlâhîye uzatıp muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar.*

Haşiye: ***Şehbaz-ı Kalender****, meşhur bir kahramandır ki, Şeyh-i Geylanî'nin irşadıyla dergâh-ı İlâhîye iltica edip mertebe-i velâyete çıkmıştır."*

*

"Becünbîdest zülfhâ-râ be-şevk-engîz-i Şehnâzî" *(Haşiye)*

Oynattırıyorlar zülüfvâri küçük dallarını ve onunla temaşa edenlere de latif şevklerini ve ulvi zevklerini ihtar ediyorlar.

Haşiye: ***Şehnaz-ı Çelkezî,*** *kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzelidir.*

(Sözler, 17. Söz)

b. Kavram Şerhi

Anlatılan konuyla ilgili, herkes tarafından bilinmediği düşünülen bir kavramın da, Risalelerde şerh edildiği görülür. "Sanki yedim" adında bir mescidin varlığı ve bu mescidin nasıl inşa edildiği gibi hususları yapılan bu şerhle öğre-

niyoruz:

"Lezâiz çağırdıkça "Sanki yedim." demeli. Sanki yedim düstur eden, bir mescidi yemedi. (*)

(*) İstanbul'da ***Sanki Yedim*** *namında bir mescid var. "Sanki Yedim" diyen adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş."* (Sözler/ Lemeât)

Meşhur olarak nitelenen bir sözün şerhinde, sözün doğru anlaşılması gerektiği konusunda vurgu yapılır.

2. Tamlama Şerhi

Risale-i Nurlarda, Farsça tamlamalar da şerh edilmiştir. Bu şerhte amacın, metnin daha iyi anlaşılması ve yanlış yorumlara meydan verilmemesi olduğu söylenebilir. Said Nursi, aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi, kendi kaleme almış olduğu bir tamlamayı, Türkçe olarak izah etmekte ve şerhini yapmaktadır:

"Dâmen-keş-i te'sîr-i hakîkî ola: *Hakiki tesirden elini çeksin, icada karışmasın, demektir."*

(Sözler/ Lemeât)

3. Cümle Şerhi

Bu başlık altında, Said Nursi'nin yaptığı cümle şerhleri örnekleri incelenecektir.

Meşhur olarak nitelenen bir sözün şerhinde, sözün doğru anlaşılması gerektiği konusunda vurgu yapılır. Burada bir tashih konusu söz konusudur. Dilden dile dolaşan bir sözün yanlış anlamı düzeltilerek, doğru manası dikkatlere sunulur:

"Meşhur bir söz var ki: ***"Musibet zamanı uzundur."***

Evet musibet zamanı uzundur. Fakat örf-i nasta zannedildiği gibi sıkıntılı olduğundan uzun değil, belki uzun bir ömür gibi hayati neticeler verdiği için uzundur." (Lem'alar, 2. Lem'a)

Hâfız-ı Şirâzî'nin sözü, önce kısa olarak şerh edilir. Daha sonra, şerhi yapılan cümlenin eksik kaldığı düşünülen sebebi açıklanır. "Niçin" sorusuna cevap verildikten sonra da, okuyucunun zihnine mukayese yapma imkanı sunacak, ifadelere yer verilir:

"Dünya ne metâıstî ki erzed be-nizâî"

Yani: "Dünya öyle bir meta' değil ki, bir nizâa değsin." Çünki fâni ve geçici olduğundan kıymetsizdir. Koca dünya böyle ise, dünyanın cüz'î işleri ne kadar ehemmiyetsiz olduğunu anlarsın!.." (Mektubât, 22. mektup)

Arapça meşhur bir sözün şerhinde ise, önce Türkçeye tercüme edilir. Ondan sonra, şerhi yapılan cümlede ortaya konan düşüncenin tam aksine bir görüş ileri sürülür. Ortaya konan görüş, sebepleriyle birlikte açıklanır. Bu tarz şerhlere, gelenekte çok fazla rastlanılmadığı bilinmektedir:

"Meşhur böyle bir söz var ki: ***Sinetü'l-firâkı senetün ve senetül-visâli senetün"***

Yâni: "Firakın bir saniyesi, bir sene kadar uzundur ve visâlin bir senesi, bir saniye kadar kısadır." Ben bu fikranın bütün bütün aksine diyorum ki: Visâl, yâni Bâkî-i Zülcelâl'in rızası dairesinde livechillah bir saniye visâl, değil yalnız böyle bir sene, belki daimî bir pencere-i visâldir." (Lem'alar, 3. Lem'a)

Farsça bir cümlenin şerhinde, farklı bir şerh uygulaması dikkat çeker. Önce, cümlenin kısa bir özeti verilir. Diğer bir deyişle, cümlede verilmek istenen ana fikir söylenir. Daha sonra ise, ileri sürülen düşüncenin aydınlatıcı bir biçimde

Bediüzzaman, kendi yazdığı bir manzumeyi şerh etmiştir. Müellifin böyle bir şerh yapmasındaki amacın, manzume ile anlattığı düşüncenin iyi anlaşılamaması olduğu söylenebilir.

şerhi yapılır:

"Birisi demiş: "Felek mest melek mest nücûm mest semâvât mest şems mest kamer mest zemîn mest anâsır mest nebât mest şecer mest beşer mest ser-â-ser zî-hayat mest heme zerrât-ı mevcûdat beraber mest der mestest."

Yâni: Muhabbet-i İlâhiyyenin tecellisinde ve o şarab-ı muhabbetten herkes istidadına göre mesttir. Mâlûmdur ki: Her kalp, kendine ihsan edeni sever ve hakikî kemale muhabbet eder ve ulvî cemale meftun olur. Kendiyle beraber sevdiği ve şefkat ettiği zatlara dahi ihsan edeni daha pek çok sever. Acaba, sâbıkan beyân ettiğimiz gibi, her bir isminde binler ihsan defineleri bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanatıyla mesut eden ve binler kemâlâtın menbaı olan ve binler tabakat-ı cemalin medârı olan bin bir esmâsının müsemması olan Cemil-i Zülcelâl, Mahbub-ı Zülkemâl, ne derece aşk ve muhabbete layık olduğu ve bütün kâinat, onun muhabbetiyle mest ve sergerdan olmasının şâyeste bulunduğu anlaşılmaz mı?" (Sözler, 32. Söz)

Şu şerhte ise Nursi, cümlenin aslını vermemiş; fakat yazarını ve hangi eserinde geçtiğini belirtmiştir. Burada, cümle Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevrilirken bir kelimenin (müşakelet) şerh de yapılmıştır. Daha sonra cümle, tekrar ayrıntılı olarak şerh edilmiştir. En sonda da bir örnek verilerek, konunun etraflı bir şekilde aydınlığa kavuşulmasına çalışılmıştır:

Seyyid Şerif-i Cürcanî , "Şerh-ül-Mevakıf"*ta demiş ki: "Sebeb-i muhabbet; ya lezzet veya menfaat, ya müşakelet (yâni meyl-i cinsiyet), ya kemaldir. Çünki; kemal, mahbub-ı li-zâtihîdir."*

Yani, ne şeyi seversen; ya lezzet için seversin, ya menfaat için, ya evlâda meyil gibi bir müşakele-i cinsiyye için, ya kemal olduğu için seversin. Eğer kemal ise, başka bir sebep, bir garaz lâzım değil. O, bizzat sevilir. Meselâ; eski zamanda sahib-i kemâlât insanları herkes sever, onlara karşı hiçbir alâka olmadığı halde istihsankârâne muhabbet edilir. (Sözler, 32. Söz)

Mevlânâ Câmi'nin aşağıdaki sözünün şerhinde, farklı bir metot uygulanmıştır. Farsça cümleyi oluşturan unsurlar, önce maddeler halinde Türkçeye tercüme edilmiş, daha sonra da ileri sürülen düşüncelerin sebebi izah edilmiştir:

"Yeki hâh yeki hân yeki cûy yeki bîn yeki dân yeki gûy"

1 - Yâni: Yalnız biri iste, başkaları istenmeye değmiyor.

2 - Biri çağır, başkaları imdada gelmiyor.

3 - Biri taleb et, başkalar lâyık değiller.

4 - Biri gör, başkalar her vakit görünmüyorlar, zeval perdesinde saklanıyorlar.

5 - Biri bil, mârifetine yardım etmeyen başka bilmekler faidesizdir.

6 - Biri söyle, O'na ait olmayan sözler mâlâyanî sayılabilir. (Sözler, 17. Söz)

4. Manzume Şerhi

Bu başlık altında en az iki mısradan oluşan manzumelerin şerhleri ele alınacaktır.

Bediüzzaman, kendi yazdığı bir manzumeyi şerh etmiştir. Müellifin böyle bir şerh yapmasındaki amacın, manzume ile anlattığı düşüncenin iyi anlaşılamaması olduğu söylenebilir. Yazar, taşıdığı bu endişenin giderilmesi ve daha açık bir biçimde düşüncesini ifade etmek için şerh yoluna başvurmuştur. Muhyiddin Arabi'nin de kendi şiirlerini şerh ettiği bilindiğinden, Nursi'nin bu konuda geleneğe yabancı olmadığı anlaşılmaktadır:

"Bu/şu semanın arza bakan, cennete dikkat eden

Binler müdakkik gözleriz biz (Haşiye)"

Haşiye: Yani cennet çiçeklerinin fidanlık ve mezraacığı olan zeminin yüzünde hadsiz mu'cizât-ı kudret teşhir edildiğinden, semâvât âlemindeki melâikeler o mu'cizâtı ve o hârikaları temaşa ettikleri gibi; ecram-ı semâviyenin gözleri hükmünde olan yıldızlar dahi, güya melâikeler gibi zemin yüzündeki nâzenîn masnuatı gördükçe cennet âlemine bakıyorlar ve muvakkat harikaları bâkî bir surette cennette dahi temâşâ/müşâhede ediyorlar gibi bir zemine, bir cennete bakıyorlar. Yani o iki âleme nezaretleri var demektir." (Mektubât, 4. Mektup; Sözler, 17. Söz)

Said Nursi, Niyazi-i Mısrî'nin bir beytini değişik eserlerinde şerh etmiştir. Bu şerhleri bir araya getirip topluca değerlendirdiğimizde şu özellikler dikkat çekmektedir. Şerhi yapılan beyit, üç farklı yerde zikredilmiştir. Bir yerde (Lem'alar, 26. Lem'a, 3. Rica**)**, çok açık ve net bir ifadeyle, yapılacak şerhlere örnek teşkil edecek şekilde Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Daha sonra, beytin manasının doğru olduğunu söyleyen yazar, bu mananın kendi dünyasında da yansımaları bulunduğunu dile getirmiştir. Son olarak da, beytin bir gerçeği tespit ettiği fakat çaresinin gösterilmediği düşüncesinden hareketle, deva/çare olarak nitelenebilecek iki reçete sunulmakta ve beyit kapsamlı bir şekilde şerh edilmiş olmaktadır:

"Dil bekâsı Hak fenâsı istedi mülk-i tenim

Bir devâsız derde düştüm âh ki Lokman bihaber (Lem'alar, 26. Lem'a, 3. Rica ve 14. Rica; Şualar, 4. Şua)

Yani: Benim kalbim bütün kuvvetiyle beka istediği halde; hikmet-i İlahiye, cesedimin harabiyetini iktiza ediyor. Hekim-i Lokman da çaresini bulamadığı dermansız bir derde düştüm. (Lem'alar, 26. Lem'a, 3. Rica)

"Gördüm ki; gâyet kuvvetli bir aşk-ı beka ve şedid bir muhabbet-i vücud ve büyük bir iştiyak-ı hayat ve hadsiz bir acz ve nihayetsiz bir fakr, bende hükmediyorlar. Halbuki müdhiş bir fena, o bekayı söndürüyor." (Lem'alar, 26. Lem'a, 14. Rica; Şualar, 4. Şua)

Deva/Çare 1: "O vakit birden merhamet-i İlahiyyenin lisanı, misali, timsali, dellâlı, mümessili olan Peygamber-i Zîşan Aleyhissalâtü Vesselâm'ın nuru ve şefaati ve beşere getirdiği hediye-i hidayeti, o dermansız hadsiz zannettiğim yaraya güzel bir merhem ve tiryak oldu." (Lem'alar, 26. Lem'a, 3. Rica)

Deva/Çare 2: Me'yusane başımı eğdim; Birden Hasbünallahü venimel vekil" ayeti imdadıma geldi, "Beni dikkatle oku!" dedi. Ben de günde beş yüz defa okudum. Okudukça, yalnız ilmelyakîn ile değil, aynelyakîn ile çok kıymetdar envarından dokuz mertebe-i hasbiye bana inkişaf etti. (Lem'alar, 26. Lem'a, 14. Rica; Şualar, 4. Şua)

Farsça beytin iki farklı şekilde şerhinin yapıldığına tanık olunur. Her iki şerhte de anlam aynı olmakla birlikte vurgular farklıdır. Ayrıca iki değişik şerhte, iki farklı cümle yapısı tercih edilmiştir. İlk şerhte soru cümlesi kullanılırken, diğerinde olumlu cümle kullanılmıştır. Yapılan ikinci şerh ile anlam, biraz daha fazla açıklığa kavuşturulmuş ve belirgin hale getirilmiştir:

"Meşhur Hikem-i Atâiye'nin şu fıkrası:

Mâzâ vecede men fekadehu

Ve mâzâ fekade men vecedehü

Yani: "Cenâb-ı Hakk'ı bulan, neyi kaybeder? Ve Onu kaybeden, neyi kazanır?"

Yani: "Onu bulan her şeyi bulur; Onu bulmayan hiçbir şey bulmaz, bulsa da

Serbest şerh ile kastımız ise metne çok fazla sadık kalmadan fakat metnin dışına da çok fazla çıkılmadan yapılan şerhtir.

başına bela bulur." (Mektubât, 6. Mektup)

Sa'dî-i Şirazî'nin beyti, önce kısa daha sonra etraflı bir biçimde şerh edilir. Bu sayede beyit, ayrıntılı bir şekilde aydınlatılmış olur:

"Muhâlest Sa'dî be-râh-ı safâ
Za fer-burden cüz der-(pey)-i Mustafâ"

Yani: Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın caddesinden hariç ve onun arkasından gitmeyen muhaldir ki; hakikî envâr-ı hakikata vâsıl olabilsin."

Bu meselenin sırrı şudur ki: Madem Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm Hâtem-ül Enbiyâ'dır ve umum nev-i beşer namına muhâtab-ı İlâhîdir; elbette nev'-i beşer, onun caddesi haricinde gidemez ve bayrağı altında bulunmak zaruridir." (Mektubât, 29. Mektup, Telvihat-ı Tis'a, 3. Nükte)

Türkçe bir beytin şerhi, metinden önce, kısa, öz ve açık bir şekilde yapılır:

"Bu küçücük aklımızın terazisiyle o muazzam hakikatler tartılmaz:
"İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez
Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez"
(Sözler, 28. Söz)

Hâfız-ı Şirâzî'nin aşağıdaki beyti, nesre çevrilmek suretiyle şerh edilir:

"Âsâyiş-i dü gîtî tefsîr în dü harfest
Bâ-dûstân mürüvvet bâ-düşmenân müdârâ"

Yani: "İki cihanın rahat ve selâmetini iki harf tefsir eder, kazandırır: Dostlarına karşı mürüvvetkârane muaşeret ve düşmanlarına sulhkârâne muamele etmektir." (Mektubât, 22. mektup)

Niyâzi-i Mısrî'ye ait aşağıdaki beyitlerin serbest şerhleri yapılır. Serbest şerh ile kastımız ise metne çok fazla sadık kalmadan fakat metnin dışına da çok fazla çıkılmadan yapılan şerhtir. Bediüzzaman, beyitlerde anlatılan düşünceleri paylaştığını söyler. İlerleyen bölümlerde ise, beyitlerde ifade edilen dertlerin devası ayrıntılı bir şekilde açıklanır. Şekil olarak, şerh edilen beyit, metnin arasında olduğu gibi, metnin sonuna da konulmuştur:

"Bir zaman gençlik gecesinin uykusundan ihtiyarlık sabahıyla uyandığım vakit kendime baktım; vücudum kabir tarafına bir inişten koşar gibi gidiyor. Niyâzi-i Mısrî'nin

"Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere
Can yatar gâfil, binâsı oldu vîrân bîhaber"

dediği gibi, "ruhumun hanesi olan cismimin de her gün bir taşı düşmekle yıpranıyor ve dünya ile beni kuvvetli bağlayan ümidlerim, emellerim kopmaya başladılar. Hadsiz dostlarımdan ve sevdiklerimden müfarakat zamanının yakınlaştığını hissettim." (Lem'alar, 26. Lem'a, 3. Rica)

"Bir zaman ihtiyarlığa ayak bastığımdan, gafleti idame ettiren sıhhat-ı bedenim de bozulmuştu. İhtiyarlıkla hastalık, müttefikan bana hücum etti. Başıma vura vura uykumu kaçırdılar. Çoluk çocuk, mal gibi beni dünya ile bağlayacak alâkalar da yoktu. Gençlik sersemliğiyle zayi ettiğim sermaye-i ömrümün meyvelerini; bütün günahlar, hatiatlar gördüm. Niyazi-i Mısrî gibi feryad eyleyerek dedim."

Bir ticaret yapmadım, nakd-i ömür oldu heba,
Yola geldim lâkin göçmüş cümle kervan bîhaber.

Ağlayıp nalân edip düşdüm yola tenha garib,
Dîde giryan, sîne biryan, akıl hayran bîhaber."
(Lem'alar, 26. Lem'a, 4. Rica)

Bediüzzaman, İbrahim Hakkı Hazretlerinin meşhur iki mısrasını geniş şekilde şerh etmiştir. Diğer bir deyişle, "Mevlâ görelim n'eyler/ N'eylerse güzel eyler" mısralarında anlatılan düşünceye karşı gelebilecek itirazın cevabı, ayrıntılı bir biçimde verilmiştir:

"Mülk umumen onundur. Sen, hem onun mülküsün, hem memlûküsün, hem mülkünde çalışıyorsun. Şu kelime, şöyle şifalı bir müjde veriyor ve diyor: Ey insan! Sen kendini, kendine mâlik sayma. Çünkü, sen kendini idare edemezsin, o yük ağırdır. Kendi başına muhafaza edemezsin, belâlardan sakınıp, levâzımâtını yerine getiremezsin. Öyle ise beyhûde ızdıraba düşüp azap çekme, mülk başkasınındır. O Mâlik, hem Kadîr'dir, hem Rahîm'dir; kudretine istinâd et, rahmetini ittiham etme. Kederi bırak, keyfini çek. Zahmeti at, safâyı bul...

Hem der ki: Manen sevdiğin ve alâkadar olduğun ve perişaniyetinden müteessir olduğun ve ıslah edemediğin şu kâinat, bir Kadîr-i Rahîm'in mülküdür. Mülkü sahibine teslim et, ona bırak, cefasını değil, safasını çek. O hem Hakîm'dir, hem Rahîm'dir. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder, çevirir. Dehşet aldığın zaman, İbrahim Hakkı gibi

"Mevlâ görelim n'eyler,
N'eylerse güzel eyler"
de, pencerelerden seyret, içlerine girme. (Mektubât, 20. Mektup)

Bediüzzaman, İbrahim Hakkı Hazretlerinin meşhur iki mısrasını geniş şekilde şerh etmiştir. Diğer bir deyişle, "Mevlâ görelim n'eyler/ N'eylerse güzel eyler" mısralarında anlatılan düşünceye karşı gelebilecek itirazın cevabı, ayrıntılı bir biçimde verilmiştir

Bediüzzaman, mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış olan üç beyitlik bir şiirin şerhini, bir soru münasebetiyle ayrıntılı bir biçimde yapmıştır. Bu örnekte, şerh edilen beyitler dipnotta, şerh ise asıl metinde verilmek suretiyle farklı bir yöntem uygulanmıştır:

"Ze-Mısreş bûy-ı pîrâhen şenîdî
Çerâ der çâh-ı Kenâneş nedîdi

Be-goft ahvâl-i mâ berk-ı cihânest
Demî peydâ vü dîgerdem nihânest

Gehî bertârum-i a'lâ-nişînem
Gehî berpüşt-i pây-ı hod-nîşînem

Yani: Hazret-i Yâkub'dan sorulmuş ki: "Ne için Mısır'dan gelen gömleğinin kokusunu işittin de, yakınında bulunan Ken'an Kuyusundaki Yusuf'u görmedin?" Cevaben demiş ki: "Bizim halimiz şimşekler gibidir; bazan görünür, bazan saklanır. Bazı vakit olur ki, en yüksek mevkide oturup her tarafı görüyoruz gibi oluruz. Bazı vakitte de ayağımızın üstünü göremiyoruz." (Mektubât, 15. Mektup)

Fuzuli'nin bir beytinin şerhinde ise dikkat çekici durumla karşılaşıyoruz. Bediüzzaman Hazretleri, beytin bir mısraının tamamını alırken, bir mısranın ise bir kısmını değiştirerek almaktadır. Divan metninde "Ney kimi her dem ki bezm-i vaslını yâd eylerim" şeklinde geçen birinci mısrayı Nursi, "Vaslını yâdeyledikçe ağlarım" biçiminde eserine almıştır. Bu durumun bilinçli bir tercih olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Nursi'nin, beytin kaynaklarda geçen şeklini bilmediğini düşünmek mümkün değildir. Zira mısranın, aruz veznine göre bir

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Bediüzzaman Said Nursi, Risale-i Nur Külliyatı'nın muhtelif yerlerinde edebi sayılan metinlerin şerhine yer vermiştir ve şerh geleneğine tamamen hâkimdir.

tefilesinin eksik olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla nüsha farkı demek de zordur. O zaman başka bir sebep olmadır. Bu sebep, kanaatimizce düşünce farklılığından kaynaklanmaktadır. Mısranın orijinal şeklinin şerhi şöyle yapılabilir: Ney, tasavvufî anlayışa göre, insan-ı kâmilin sembolüdür. Bu ney, elest meclisinden yahut ruhlar âleminden ayrılmış ve unsurlar âlemine düşmüştür. Şimdi ise, elest bezmini hatırladıkça feryat edip ağlamaktadır. Bediüzzaman, Fuzulî ile aynı ruh haletine sahip olmakla birlikte, vuslatın ahirette olacağı düşüncesinden hareketle, bu noktaya yoğunlaşmaktadır. Ahirete imanın bir kurtuluş reçetesi olduğunu söylemekte ve şerhini de bu anlayışa göre yapmaktadır:

"Bir zaman ihtiyarlığımın mebdeinde, bir inziva arzusuyla, İstanbul'un boğaz tarafındaki Yuşa Tepesi'nde, yalnızlıkla ruhum bir istirahat aradı. Bir gün o yüksek tepede, daire-i ufka, etrafa baktım. Gâyet hazîn ve rikkatli bir levha-i zeval ve firakı, ihtiyarlığın ihtarıyla gördüm. Şecere-i ömrümün kırk beşinci senesi olan kırk beşinci dalındaki yüksek makamından, tâ hayatımın aşağı tabakalarına nazar gezdirdim. Gördüm ki; o aşağıda, her bir dalında, her bir senenin zarfında sevdiklerimden ve alâkadarlarımdan ve tanıştıklarımdan hadsiz cenazeler var. Ve o firak ve iftiraktan gelen gâyet rikkatli bir mânevî teessürat içinde, Fuzulî-i Bağdadî gibi, müfarakat eden dostları düşünerek enîn edip:

Vaslını yâdeyledikçe ağlarım
Tâ nefes varsa kuru cismimde feryâd eylerim

diyerek bir teselli, bir nur, bir rica kapısını aradım. Birden, âhirete îman nuru imdada yetişti. Hiç sönmez bir nur, hiç kırılmaz bir rica verdi." (Lem'alar, 26. Lem'a, 5. rica)

Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Bediüzzaman Said Nursi, Risale-i Nur Külliyatı'nın muhtelif yerlerinde edebi sayılan metinlerin şerhine yer vermiştir ve şerh geleneğine tamamen hâkimdir. Bu şerhler hakkında ilk defa bir tasnif denenmiştir. Bu şerhler, kelime, tamlama, cümle ve manzume metinlerinin açıklaması mahiyetindedir. Bir beyit ile üç beyit arasında değişen manzumelerin şerhi yapılmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça dillerindeki metinler, şerhe konu olmuştur. Bu metinlerden bazılarının yazarı/şairi belli iken bazılarının ise belli değildir. Bazı şerhler kısa tutulurken, bazı şerhlerde daha fazla ayrıntıya girilmiştir. Bazı manzumeler, gerekirse birden fazla yerde şerh edilmiştir.

Şerhler, şekil bakımından çeşitli uygulamalara konu olmuştur. Kimi zaman edebi metin önce verilip, sonra şerh edilir; kimi zaman da önce şerh yapılır sonra metin verilir; kimi zaman şerhin ortasında metin aktarılır. Şerhler, bazen "*" işaretiyle dipnotta verilir. Kimi zaman edebi metin dipnotta verilirken, şerh asıl metinde anlatılır. Şerhler, çoğunlukla "yani" kelimesinden sonra yapılmıştır.

Said Nursi, diğer müelliflerin metinlerini şerh ettiği gibi, kendi metinlerini de şerh etmekten çekinmemiştir. Zira bu durum gelenekte vardır. Ve amaç da metnin, okuyucu tarafından daha doğru anlaşılmasını sağlamaktır.

Bediüzzaman, edebi metinleri, eserine alıp şerh ederken, Risale bütünlüğü çerçevesinde hareket etmektedir. Yani kimi metinlerin doğruluğunu tasdik ederken, kimi metinlerin de tam aksine görüş beyan etmektedir. Bazen tashih ederken, bazen de şerh edilen metinlerdeki düşünceleri akli delillerle ispat etmekte yahut örneklerle konun açıklığa kavuşturulmasını sağlamaktadır.

Edebi metinlerin şerhleriyle, metinlerin günümüze ve daha sonraki nesillere aktarılmasında bir köprü görevi de üstlenilmiş olmaktadır.

Kelime şerhlerinde özel isim ve kavramların varlığı dikkat çekmektedir. Bundan sonra Risale-i Nur ile ilgili şerhlerde de bize ipucu sunulmaktadır. Külliyatta geçen bütün özel isim ve kavramların, hiçbir şekilde ayrım yapılmadan şerh edilmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır. "Kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzeli" olan Şehnaz-ı Çelkezî örneği bize bu hakikati ders vermektedir.

Şerh, genel anlamıyla, bir metnin anlaşılamadığı düşünülen yönlerinin açıklığa kavuşturulması anlamında bir kelimedir.

Özet

Şerh, genel anlamıyla, bir metnin anlaşılamadığı düşünülen yönlerinin açıklığa kavuşturulması anlamında bir kelimedir. Geçmişten günümüze kadar çok çeşitli eserlerin şerhleri yapılmıştır. Bediüzzaman Said Nursi'nin kaleme aldığı Kur'an tefsiri olan Risale-i Nur Külliyatı'nda da çeşitli şerh örnekleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, Risale-i Nur Külliyatı'nda yer alan edebi metinlerin şerhleri üzerinde durulmuştur. Eserdeki edebi metinler tasnif edilmiş ve Said Nursi'nin bu metinlere getirdiği şerh ve açıklamalar değerlendirilmiştir. Bu şerhlerde kelime, tamlama, cümle ve manzumelerin yorumları ön plana çıkmıştır. Çalışmamız, Risale-i Nurlar ile ilgili yapılacak yeni şerh çalışmalarına ipucu sunacak özelliktedir.

Anahtar Kelimeler

Edebî şerh, kelime şerhi, kavram şerhi, cümle şerhi, manzume şerhi

Abstract

Interpretation in general sense is the clarification of the incomprehensible aspects of a text. Many works have been interpreted so far in the past. There are various examples of interpretation in Risale-i Nur. In this study we dwell on the interpretation of the literary texts taking place in Risale-i Nur. We classify the literary text in the corpus and evaluate the interpretations and explanations made by Said Nursi for them. In these interpretations we notice that interpretations of words, expressions, statements and poems gain prominence. Our study seems to be presenting some clues for new interpretive studies related to Risale-i Nur.

Key Words

Literary Interpretation, Interpreting Words, Interpreting Concepts, Interpreting Statements, Interpreting Poems

Kaynakça

Akar, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara, 1994.

Ceylan, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul, 2000

Dilçin, Cem, "Fuzûlî 'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden incelenmesi", Türkoloji Dergisi, C. 9, Ankara, 1991.

Doğan, Muhammet Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul, 2005.

Erdoğan, Mustafa '*Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*', Celal Bayar Ünv., Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, 1997.

Hüseyin Vassaf, *Gülzâr-ı Aşk,* Haz. M. Tatcı, M. Yıldız, K. Üstüner, İstanbul, 2006.

Kortantamer, Tunca, "T*eori Zemininde Metin Şerhi Meselesi"*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir, S. VIII., 1994.

Mengi, Mine, *Divan Şiiri Yazıları,* Ankara, 2000.

Mengi, Mine, *Divan Şiirinin Arka Bahçesi,* Ankara, 2010.

Saraç, M. Ali Yekta, "Şerhler", Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2. Ankara, 2006.

Şentürk, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi,* İstanbul, 1999.

Tarlan, Ali Nihat, *"Metinler Şerhine Dair", Edebiyat Meseleleri*, İstanbul, 1981.

Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi,* Ankara, 1998.

Yılmaz, Ozan, "Klasik şerh Edebiyatı Literatürü", TALİD: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 5, S. 9, İstanbul, 2007.